

γράφει
ο πωρός
λιανής

Mε έχουν επισημάνει στη δημοσιογραφία. Θα μπορούσα να δηλώσω σαν επάγγελμά μου, «νοσταλγός προσωπικοτήτων». Νοσταλγός πρώων.

Ακόμα και τώρα βλέπω στον ύπνο μου τον θρυλικό ταγματάρχη Σπύρο Μουστακά, ο οποίος μαρτύρησε στα κολαστήρια του ΕΑΤΕΣΑ. Αυτός κατέβηκε στα ωκεάνια βάθη της κόλασης που χούντας. Είναι ένας από τους λίγους που θα 'πρεπε ν' ξέρα αυτή, η ξεχασιάρα Ελλάδα, καθημερινά να τον μνημονεύει.

Σαράντα επτά μερόνυκτα βασάνιζαν τον Σπύρο Μουστακά. Χιλιάδες ματωμένα δευτερόλεπτα. Τον παρέλαβαν ντυμένο στο χακί, έναν ήρωα από τον πόλεμο της Κορέας. Τον παρέδωσαν σωματικά αποκαθηλωμένο, κυριολεκτικά στο επέκεινα. Άλλα μας παρέδωσαν έναν θρύλο της νεότερης ιστορίας μας.

Από τότε, στο μεγάλο εικονοστάσι των ανωνύμων αγίων της Ελλάδας, οι Ελλήνες κρατούν μια θέση γι' αυτόν τον μάρτυρα. Για μένα, το τρίπτυχο των μαρτύρων στα χρόνια που χούντας είναι: Άλεκος Παναγούλης, Τάσος Μήνης, Σπύρος Μουστακάς.

Καταλαβαίνετε τώρα τη συγκίνησή μου να στέκομαι στο ρεπιέ μιας πολυκατοικίας στο Παγκράτι, πλάι στην Χριστίνα Μουστακά, την καρτερική γυναίκα του, και τη Ναταλία Μουστακά, την κόρη του, σταρομελάχρινη, γοργομάτα, αυστηρή και γλυκιά μαζί, όπως εκείνος.

Μεγάλοι καπμοί, μεγάλοι πόνοι έχουν χωρέσει σε αυτό το σπίτι. Ετσι όπως το λιόγερμα βάφει πορφυρό στο βάθος τον Σαρωνικό, βάφει πορφυρή και την ξυλογραφία του μεγάλου

Ο ξεχασμένος ήρωας

Η ξήρα του θρυλικού ταγματάρχη Σπύρου Μουστακά, ο οποίος μαρτύρησε στα

χαράκτη Τάσου, καμωμένη από μια μικρή φωτογραφία του με τίτλο «Ο ήρωας των δηλών και θύμα τους». Ακριβώς αυτό ήταν ο Μουστακάς, ήρωας στον πόλεμο, ήρωας στη δημοκρατία και θύμα άγιο στη δικτατορία.

■ **Κυρία Μουστακά, αλλάθεια πώς νιώθετε αυτές τις μέρες που δολοφονήθηκε στην Αμφιάλη ο Παύλος Φύσσας; Δολοφονήθηκε από αυτούς που δεν τολμάναν προφέρω καν το όνομά τους...**

Ηταν φρικτό. Εγώ μπορώ να καταλάβω τι σημαίνει να σκοτώνεις έναν νέο άνθρωπο. Με άγγιξε σαν να 'μουν η μάνα του. Ο κόσμος μπορεί να βλέπει τώρα, μετά το φονικό, κάποιες αλλιθειες, αλλά αυτοί που θα 'πρεπε να τις βλέπουν όταν έπρεπε έκαναν πως δεν τις έβλεπαν.

■ **Πέρασαν τόσα χρόνια από τότε που έκανε σας δω. Από 'κεινη τη συγκλονιστική συνέντευξη του Σπύρου, όταν μέσα από βογκπάτι μού αποκάλυψε τα ονόματα των βασανιστών του. Πώς είστε σήμερα; Πώς νιώθετε μέσα στην κρίση;**

Διπλά υποφέρω, ο άνθρωπός μου θυσιάστηκε για να μη γίνουν όλα αυτά που βλέπουμε. Ευτυχώς που δεν ζουν ο Σπύρος ο Μήνης και ο Παναγούλης. Ο κόσμος στον δρόμο μού λέει: «Αν ζούσαν, δεν θα γινόταν η Ελλάδα έτσι. Αν ζούσαν, θα

είχαν καθαρίσει με πιστόλια αυτούς που μας έφεραν σε αυτή την κατάσταση...».

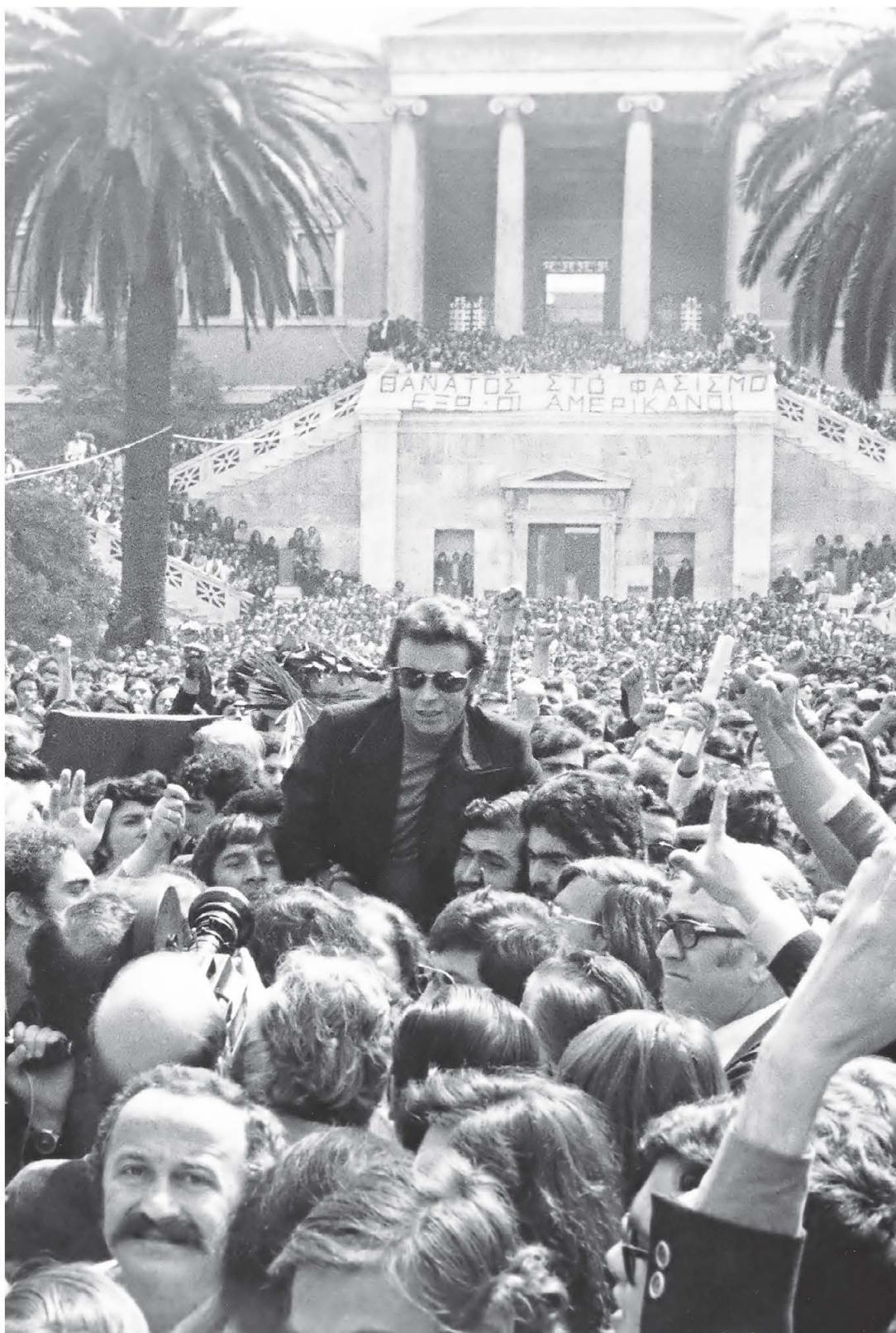
Διπλά ζω την κρίση. Γιατί εγώ όταν γεννήθηκα είδα το σπίτι μας άδειο από τους Γερμανούς και τον πατέρα μου, μαζί με άλλους τέσσερις διασκάλους και έναν ακόμα άγνωστο άντρα, εκτελεσμένους από τους αντάρτες. Τους είχαν πετάξει σε μια σπηλιά στο Ζυγοβίστι. Την περασμένη Κυριακή, ύστερα από 69 χρόνια, το τόλμησα. Πίγια με επτά σπουλαιολόγους, επικεφαλής των οποίων π

ταν ο δόκτωρ Βασίλης Γιαννόπουλος του υπουργείου Πολιτισμού, να βγάλουμε από την τρύπα τα κόκαλα που είχαν απομείνει, έξω από τη Δημητσάνα, στο βουνό, στη θέση Ανεμόμυλος. Πράγματι, οι τέσσερις που κατέβηκαν ανέσυραν τα οστά των δολοφονημένων. Αυτά αποφάσισα να τα βάλω στον οικογενειακό μας τάφο στο χωριό. Πώς να νιώθω; Μέσα στα πένθη μεγάλωσα. Τα ίδια και τα ίδια, σαν να μη μεγάλωσα.

■ **Αλλιθεια, ποια είναι η σύνταξη ενός ήρωα;**

Η σύνταξη; Είναι η τιμή! Ανεκτίμητη. Άλλα αν μιλάτε για την άλλη σύνταξη, όπως δύλων των Ελλήνων, από 1.900 ευρώ, έφτασε στα 1.000. Αυτό δεν με λυπεί, θα ήταν άδικο να ζω διαφορετικά από δύλους τους Έλληνες.

■ **Πέρασαν τόσα χρόνια... Εχετε απαντήσει στο ερώτημα**

ποιος «σκότωσε» τον Σπύρο; Και ακόμα στα 13 χρόνια που έζησε μετά τα βασανιστήρια, είχε χαρές στη ζωή του;

Αυτό που μπορώ να σας πω είναι πως στην Ελλάδα, όταν είναι κάποιος πατριώτης, όταν είναι γνήσιος ιδεολόγος, θα το πληρώσει ακριβά. Το τίμημα ενός ανθρώπου που αγωνίζεται για την ελευθερία και παλεύει για τη δημοκρατία είναι βαρύ. Αν είσαι πατριώτης, θα το πληρώσεις ακριβά.

Το ποιοι τον βασάνισαν το ξέρετε καλά, αξιωματικό «συνάδελφο» του. Άλλα πιθκοί αυτούργοι δεν είναι μόνο αυτοί που κατέλυσαν τη δημοκρατία, ούτε οι ξένοι πάτρωνέτους, αλλά και όλοι όσοι συνετέλεσαν πολλά χρόνια πριν στο γκρέμισμα της δημοκρατίας.

■ **Η κόρη του, Ναταλία, παρεμβαίνει αιφνίδιως:**

«Ο πατέρας μου πτων αυτό που έλεγε ο Αραμπάλ: "Άλλαξε τη ζωή σου, άλλαξε και τον

κόσμο. Μακάρι όμως τη μιμωρία να μη σου μάθει την υποταγή"».

Με εξέπληξε αυτή τη μικρή, που 'ταν πη μεγάλη αδυνατία του πατέρα της. Μωρό ακόμα έπιανε στο Ιστρείο της μάνας της και φώναζε στους ασθενείς: «Εδώ Πολιτεχνείο! Εδώ Πολιτεχνείο!».

Γύρισα και πρόσεξα αυτό που μου είχε κάνει εντύπωση όταν μπήκα. Ο Μουστακάς στην πρώτη επέτειο του Πολιτεχνείου υψώμενος στα χέρια εκατοντάδων φοιτητών.

■ **Τις έζησε εκείνες τις σπιγμές;**

Τις έζησε με το είναι του! Μετά τα μαρτύρια, η αδυνατία του Σπύρου ήταν τα παιδιά και οι πλικιώμενοι. Οι ανυπεράσπιστοι. Θυμάμαι που όταν ο Σπύρος πτων στο νοσοκομείο, οι νοσοκόμες διαρκώτου έλεγαν «Έχεις μωρό παιδί, μη φιλάς τους πλικιώμενους, μην το κάνεις». Η πιο βαθιά μου λύπη είναι ότι λάτρευε τα παιδιά, αλλά δεν ξέρω το δικό του το παιδί.

«Οι πολλοί δεν των θυμούνται πα τον Σπύρο», λέει πικραμένη την Χριστίνα Μουστακά

της δημοκρατίας

κομαστήρια της χούντας, σκιαγραφεί το πορτρέτο του

Ο ΣΠΥΡΟΣ ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ στα χέρια των φοππών, στην πρώτη επένδυση του Πολιτευτεχνέου (αριστερά). Ξυλογραφία του χαράκτη Τάσου για τον Μουστακή, με θέμα «Ο ήρωας των όπλων και το θύμα του» (πάνω)

Αισθάνεστε κάποια πικρία, κάποια αδικία, ίσως και κάποια δικιάσω;

Δεν υπήρξε τιμωρία. Δεν υπάρχει τιμωρία διατα αφαιρείται μια ζωή. Άλλα είμαι άνθρωπος και μέσα μου με δαγκώνει και ένα συναίσθημα λύπης. Λυπάμαι για ΟΛΑ ΑΥΤΑ και μετά λυπάμαι γιατί λυπάμαι...

■ Δεν ήρθε η λύτρωση, η κάθαρση, η δικιάσω;

Δεν ήρθε η λύτρωση. Μόνο μια παρηγοριά,

ότι μπορώ να κοιμάμαι ήσυχη γιατί ο άντρας μου έκανε το καθήκον του.

■ Ο κόσμος στον δρόμο σάς αναγνωρίζει; Θυμάται τον Σπύρο;

Όχι, οι πολλοί δεν τον θυμούνται. Θα φταίνε τα σπίτια και τα σχολεία... Τα σπίτια φταίνε για την ανατροφή των παιδιών. Για τα σχολεία φταίει η πατρίδα. Μόνο στις δημόσιες υπηρεσίες δια πάνω και ακούνε το όνομά μου, με ρωτάνε «είχατε κάποια σχέση;». Δεν απαντώ. Καταλαβαίνουν.

■ Γιατί γράφετε το βιβλίο αυτό που γράφετε;

Δέκα χρόνια το γράφω. Το γράφω γιατί αυτό το πρόσωπο δεν μπόρεσε να υπερασπίσει τον εαυτό του στο στρατοδικείο. Αυτό κάνω. Τον υπερασπίζομαι.

■ Τα δραματικά γεγονότα της Αμφιάλης τα περιμένατε;

Από παλιά φοβόμουν και υποπτευόμουν τα χείριστα. Δεν μου άρεσαν πολλά πράγματα μετά τη μεταπολίτευση και ο Σπύρος μου έλεγε «σιγά-σιγά θα αλλάξουν».

Θα πρέπει να ήταν πολύ αργά δια πάνη από το σπίτι. Το παιδί μου έκανε μεγάλη εντύπωση. Άλλα και η Χριστίνα, διώς την ήξερα. Καρτερική, με το χέρι της να σπρίζει τη βαριά ζωή της υπομονετικά. Κάποια σπιγιά της έφυγε:

«Ο Σπύρος δεν είχε πουσχάσει. Ήθελε να σκοτώσει τον Παπαδόπουλο. Θα το έκανε ο ίδιος. Ήταν έτοιμος. Είχαν φέρει και ένα ειδικό δόπλο... Άλλα εμένα δεν μου είχε πει απολύτως τίποτα. Από όλους τα έμαθα αυτά».

■ Ποιοι ήταν οι φίλοι του στα δύσκολα χρόνια;

Φίλους είχε πολλούς. Πολλοί του στάθηκαν, κυρίως ο ανώνυμος κόσμος. Από τους συναδέλφους του ο Μίνης, ο Βαρδουλάκης, ο Βαρδάνης, ο Ζαρκάδης. Και περισσότερο απ' όλους η Αμαλία Φλέμινγκ. Και όλο το Ναυτικό», συμπλήρωνε η Ναταλία.

■ Η ζωή απέδειξε ότι τελικά σας συνέδεε κάτι πέραν του έρωτα, πέραν του γάμου. Τι ήταν αυτό;

Οσο περνούσε ο καιρός, γινόμασταν ένα. Μας ενέπνεαν τα ίδια ιδεώδη. Είχαμε ταυτιστεί. Δεν μπορούσε τίποτα να μας χωρίσει.

Η μικρή, που λατρεύει το θέατρο, σγοντάρει: «Η σχέση τους είχε "ντουέντε", αυτό που λέει ο αγαπημένος μου ποιητής Φεδερίκο Γκαρθία Λόρκα. Τον τουφέκισαν φασίστες στη Γρανάδα...

ΟΠΛΟ

«Ο Σπύρος δεν είχε ησυχάσει. Ήθελε να σκοτώσει τον Παπαδόπουλο. Θα το έκανε ο ίδιος. Ήταν έτοιμος. Είχαν φέρει και ένα ειδικό δόπλο... Άλλα εμένα δεν μου είχε πει απολύτως τίποτα. Από όλους τα έμαθα αυτά»

ΦΙΛΟΙ

«Φίλους είχε πολλούς. Πολλοί του στάθηκαν, κυρίως ο ανώνυμος κόσμος. Από τους συναδέλφους του ο Μίνης, ο Βαρδουλάκης, ο Βαρδάνης, ο Ζαρκάδης. Και περισσότερο απ' όλους η Αμαλία Φλέμινγκ. Και όλο το Ναυτικό», συμπλήρωνε η Ναταλία

ΠΟΙΟΣ ήταν

Μια πολυτάραχη ζωή, γεμάτη μάχες

Ο ΣΠΥΡΟΣ ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ γεννήθηκε στο Μεσολόγγι το 1925. Κατετάγει ως εθελοντής στην Εθνική Αντίσταση, στην οργάνωση ΕΟΕΑ ΕΔΕΣ του στρατηγού Ναπολέοντα Ζέρβα. Από το 1943 έως το 1948, όταν έγινε ανθυπολοχαγός, πήρε μέρος σε πάρα πολλές μάχες κατά των Ιταλών, κατά των Γερμανών και εναντίον των ανταρτών του ΕΛΑΣ. Σε μία από αυτές τις μάχες, τον Δεκέμβρη του 1944 στον Προφήτη Ηλία Αρτας, τραυματίστηκε σοβαρά. Πήρε μέρος στον εμφύλιο πόλεμο σε πλειστες μάχες. Ως υπολοχαγός πολέμησε στην Κορέα επί 17 ολόκληρους μήνες.

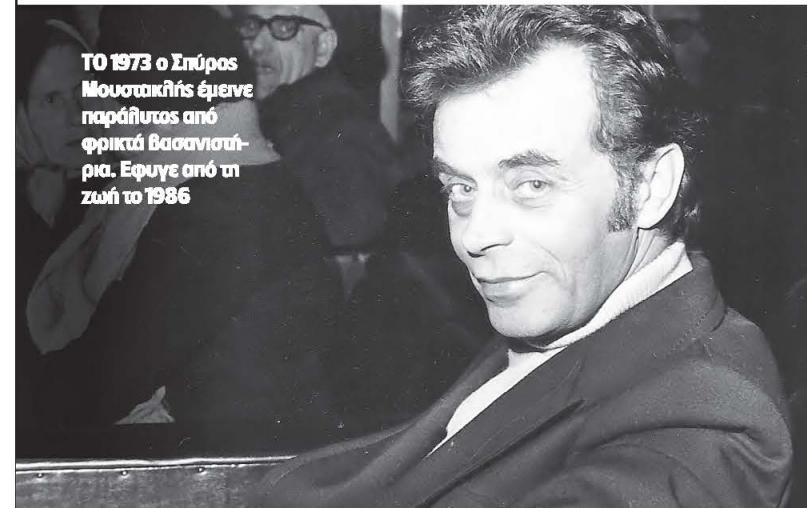
Το 1954 προήχθη σε λοχαγό και το 1960 σε ταγματάρχη. Το 1965 ήταν διοικητής τάγματος στην περιοχή Καρπασίας και του απονεμήθηκε για την πρωική του δράση πολ-

φωμένος από καταφανή άγρια βασανιστήρια. Στις 24 Αυγούστου του 1973, μόλις δόθηκε η γενική αμνοποιία, μεταφέρθηκε στην Πολικλινική Αθηνών, όπου με τις φροντίδες της Αμαλίας Φλέμινγκ τον είδαν διάσποιο νευροχειρουργό, οι οποίοι βεβαίωσαν ότι τα χτυπήματα που δέχτηκε στον αυχένα προκάλεσαν πηνήρη θρόμβωση της έσω καρωτίδας και την παράλυσή του.

Τους αμέσως επόμενους μήνες, μετά την προτελευτή της, η Αμαλία Φλέμινγκ πέθανε σε νευροχειρουργικά κέντρα της Ευρώπης. Ο Εντουρφόντ Κένεντη ενδιαφέρθηκε να πάει στην Αμερική.

Στις 24 Ιουλίου 1974, μετην αποκάταση της δημοκρατίας, προήχθη σε αντιπρόσωπο της περιοχής Καρπασίας και την πρωική του δράση πολ-

ΤΟ 1973 ο Σπύρος Μουστακής έμενε παράλιας από φρικτά βασανιστήρια. Εργείται από τη ζωή το 1986

λά παράσημα. Το 1965 κατέθεσε ως μάρτυρας υπερασπίσεως στην πολύκροτη υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ.

Στις 13 Νοεμβρίου του 1967 πήγανταν τον απέταξε με τον βαθμό του ταγματάρχη, ως δημοκρατικό, αντίθετο στη δικτατορία.

Μεταπίδωσε στην Αντίσταση αμέσως. Συνελήφθη για πρώτη φορά στις 7 Ιουνίου του 1969 ως μέλος της οργάνωσης «Ελεύθεροι Ελληνες». Κρατήθηκε στην Μπουμπούκανας και στη συνέχεια στην απομόνωση για μεγάλο διάστημα. Εξορίστηκε πρωικά στη Σαμοθράκη, στον Αγιο Νικόλαο Κυνουρίας και στο Καστρό Αρκαδίας.

Στις 22 Μαΐου 1973 συνελήφθη για δεύτερη φορά ως ενεκόμενος στο κίνημα του Ναυτικού και για το όπι πήγανταν από αυτούς που επέξεργαστηκαν το σχέδιο για την κατάληψη της Σύρου. Μαζί του ο Αναστάσιος Μίνης, αξιωματικός της Αεροπορίας, και ο Ιωάννης Μασουλίδης, ναύαρχος.

Από τη μέρα της συλλήψεώς του και για 47 ημέρες σε οικογένεια του αγνοούσε τα πάντα γι' αυτόν. Στις 9 Ιουλίου 1973 σε ούζιγός του Χριστίνα τον είδε για πρώτη φορά στην περιοχή της Σύρου. Μαζί του ο Αναστάσιος Μίνης, αξιωματικός της Αεροπορίας, και ο Ιωάννης Μασουλίδης, ναύαρχος.

Από τη μέρα της συλλήψεώς του και για 47 ημέρες σε οικογένεια του αγνοούσε τα πάντα γι' αυτόν. Στις 9 Ιουλίου 1973 σε ούζιγός του Χριστίνα τον είδε για πρώτη φορά στην περιοχή της Σύρου. Μαζί του ο Αναστάσιος Μίνης, αξιωματικός της Αεροπορίας, και ο Ιωάννης Μασουλίδης, ναύαρχος.

Ο Σπύρος Μουστακής έχει μία κόρη, τη Ναταλία Μουστακή, και έφυγε από τη ζωή το 1986. Οι φωτογραφίες που δημοσιεύει η Realnews είναι του Αρπ Σαρπκώστα.

ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Ικανοποιημένος γιατί δεν μίλησε

ΚΙ ΕΝΑ ΜΙΚΡΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ από το ανέκοδο βιβλίο που γράφει ο Χριστίνα Μουστακή: «Τη Δευτέρα 9 Ιουλίου 1973, νωρίς το πρωί, στο δωμάτιο 23 της νευρολογικής πτέρυγας του 401 ΓΣΝ, είδα μετά από 48 ημέρες τον άντρα μου. Εφυγαν όλοι όσοι ήταν κοντά μου και μας άφησαν μόνους. Με κοίταξε με τα μάτια του και με τα ίδια μάτια προσπαθούσε να μου εξηστορίσει τι είχε γίνει. Μου έδειξε τα τελείως παράλυτα δεξιά χέρι και πόδι του και μου έδωσε να καταλάβω τί τουλάχιστον έτσι εγώ νόμιζα - ότι δεν τον νοιάζει που είναι ανάπορος, είναι ικανοποιημένος γιατί δεν ΜΙΛΗΣΕ. Του ξεκούμπωσα την πιπζάμα και είδα τις κόκκινες γραμμές σε όλο σκεδόν το σώμα. Στους μπρούς είχαν κάνει το δέρμα ριγέ. Αργότερα έμαθα ότι όταν τον πήγαν πρώτη φορά στο νοσοκομείο, ολόκληρο το σώμα του ήταν σαν ένα μεγάλο κομμάτι συκώτη, από το ξύλο. Οσα είδα εκείνη την ημέρα δεν έφυγαν ποτέ από το μυαλό μου. Ο Σπύρος προσπαθούσε να καταλάβει πώς νιώθω. Συγκράποι την ψυχραιμία μου. Πήγα στ